

Σχολικός εκφοβισμός - Η περίπτωση του θύτη. Χαρακτηριστικά συμπεριφοράς και διδακτικές πρακτικές για τον περιορισμό του φαινομένου

Bullying. The case of bully. Characteristics and teaching approaches to reduce the level of bullying

Δεμερτζή Τατιάνα, Φιλολόγος ΠΕ02, taniademe@yahoo.gr

Κοψιδάς Οδυσσέας, Οικονομολόγος, Πολιτικός Μηχανικός Τ.Ε.

Demertzi Tatiana, Filologist UE02, taniademe@yahoo.gr

Kopsidas Odysseus, Economist, Civil Engineer T.E.

Abstract: The paper is related with the issue of bullying. Bullying has become the most prevalent and common issue associated with students. This thesis examines the history of bullying focusing mainly on the characteristics of bullies. The purpose of this work is to help teachers to take note of bullies' characteristics, to diagnose the bullies from the victims and to find the main solutions of bullying. Plus we recommend a novel teaching solution to teachers in order to reduce the percentage of bullying in their class.

Keywords: bullying, bullies, novel solution.

Περίληψη: Η μελέτη σχετίζεται με το ζήτημα του σχολικού εκφοβισμού. Ο σχολικός εκφοβισμός έχει αποτελέσει το κυρίαρχο πρόβλημα που σχετίζεται με τους μαθητές. Η παρούσα μελέτη πραγματεύεται το ζήτημα του σχολικού εκφοβισμού και εστιάζει κυρίως στα χαρακτηριστικά του θύτη. Ο σκοπός της έρευνας είναι να παρουσιάσει εκείνα τα χαρακτηριστικά που θα βοηθήσει τους εκπαιδευτικούς στην αναγνώριση του θύτη και στην εύρεση πιθανών λύσεων. Επιπλέον, προτείνεται στους εκπαιδευτικούς μια καινοτόμα παιδαγωγική λύση, η οποία μπορεί να περιορίσει το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού στην τάξη τους.

Λέξεις κλειδιά: σχολικός εκφοβισμός, θύτης, καινοτόμα λύση.

Εισαγωγή

Το ζήτημα της εκφοβιστικής συμπεριφοράς και ιδιαίτερα του σχολικού εκφοβισμού αποκτά ολοένα και περισσότερους μελετητές παγκοσμίως. Είναι ένα ζήτημα τόσο σημαντικό που σύμφωνα με τους Dake; Funk; Price; Telljohann (2003) όπως αναφέρεται στον Antonopoulos (2015), υπερέρχει έναντι των άλλων σοβαρών προβλημάτων που σχετίζονται με τους νέους όπως είναι η επαφή των παιδιών με τα ναρκωτικά.

Τη συστηματική μελέτη του φαινομένου, ξεκίνησε ο Dan Olweus το 1970 (Αμπλά, Δαβράζος, Διαμαντοπούλου, Μασσαρά, 2015), ενώ ο ορισμός του σχολικού εκφοβισμού εξαρτάται τόσο από το κοινωνικό όσο και από το κυρίαρχο περιβάλλον (κουλτούρα, κυρίαρχες αντιλήψεις) όπου εκδηλώνεται η επιθετική συμπεριφορά (Βίλλη, Γαλάνη, Μπογιατζόγλου, 2015). Δεν υπάρχει ένας ενιαίος ορισμός για το υπό συζήτηση ζήτημα. Ο Olweus (1993), θεωρεί ότι ο σχολικός εκφοβισμός συνιστά μία συνειδητή ενέργεια, που εκδηλώνεται συστηματικά σ' ένα ή περισσότερα άτομα, τα οποία κατά φύσει δεν μπορούν να υπερασπιστούν τον εαυτό τους. Ο Στασινός (2013), θεωρεί την εκφοβιστική συμπεριφορά ως μία μορφή επιθετικής συμπεριφοράς από την πλευρά του θύτη που δημιουργεί συνακόλουθα αρνητικά συναισθήματα (φόβος, αγωνία) στο θύμα. Οι Harris και Nassem (2015) διαφωνούν με τον ορισμό του Olweus (1993), καθώς υποστηρίζουν ότι δεν μπορεί να καθοριστεί με ακρίβεια αν ο θύτης επιθυμούσε συνειδητά να προβεί στη συγκεκριμένη βίαιη συμπεριφορά. Οι Graham; Junonen και Schuster (2003), θεωρούν τον σχολικό εκφοβισμό ως ένα ιατρικό πρόβλημα που σχετίζεται με την νοημοσύνη και την επιθετική συμπεριφορά του παιδιού ενώ οι Atlas και Pepler (1998) όπως αναφέρεται στους Coolidge; DenBoer; Segal (2004), συσχετίζουν την εν λόγω συμπεριφορά με διάφορους παράγοντες όπως είναι η σοβαρότητα και η διάρκεια που έχει η επιθετική συμπεριφορά και αν η βία έχει τη μορφή του λόγου ή είναι σωματική.

Το φαινόμενο της εκφοβιστικής συμπεριφοράς έχει διάφορες μορφές. Σύμφωνα με τους Rivers και Smith (1994), υπάρχει ο άμεσος σωματικός, λεκτικός εκφοβισμός και ο έμμεσος. Οι Alexeyev και Beaty (2008), επιπροσθέτουν τον λεκτικό εκφοβισμό που γίνεται με τη μορφή των απειλητικών μηνυμάτων και τη μορφή της σεξουαλικής παρενόχλησης. Επιπλέον, το Mental Health for all (2014), κάνει λόγο για τον συναισθηματικό και για τον διαδικτυακό εκφοβισμό.

Επιπρόσθετα, δεν υπάρχει ομοφωνία μεταξύ των ερευνητών για το αν οι θύτες ή τα θύματα είναι αγόρια ή κορίτσια (Alexeyev και Beaty, 2008). Ενδεικτικά, η έρευνα των Rivers και Smith (1994), φανερώνει ότι ο άμεσος λεκτικός εκφοβισμός μεταξύ των κοριτσιών είναι ο κυρίαρχος ενώ ο Στασινός (2013), επισημαίνει ότι τα ερευνητικά ευρήματα φανερώνουν ότι τα αγόρια εκδηλώνουν συχνότερη εκφοβιστική συμπεριφορά.

Η παρούσα μελέτη έχει σκοπό να προσεγγίσει το σχολικό εκφοβισμό από την πλευρά του θύτη. Για τον λόγο αυτό επιχειρείται η καταγραφή των χαρακτηριστικών του και η σύναψη

ενός «συμβολαίου τιμής»¹ (Στασινός, 2013), μεταξύ του θύτη και του εκπαιδευτικού ως ένα καινοτόμο τρόπο που θα συμβάλλει στον περιορισμό του φαινομένου.

1. Το συμβόλαιο τιμής το έχει προτείνει ο Δρ. Στασινός Δημήτριος (Στασινός,2013) και αποτελεί μια παιδαγωγική τεχνική που οφείλουν να γνωρίζουν όλοι οι εκπαιδευτικοί στην προσπάθειά τους για τον περιορισμό του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού. Στο παρόν άρθρο γίνεται μια προσπάθεια ανάλυσης του συμβολαίου μέσα από την πρακτική εμπειρία και την εφαρμογή του στη σχολική πραγματικότητα.

1. Τα χαρακτηριστικά του θύτη

Σύμφωνα με τον Olweus (1993), το βασικό χαρακτηριστικό ενός παιδιού με εκφοβιστική συμπεριφορά είναι η επιθετική του συμπεριφορά απέναντι σε συνομήλικους, δασκάλους και γονείς. Οι Coolidge; DenBoer και Segal (2004), επισημαίνουν ότι τα παιδιά με παρόμοια συμπεριφορά αντιμετωπίζουν περισσότερα ψυχολογικά και ψυχιατρικά προβλήματα σε σύγκριση με τους συνομήλικους τους. Οι Graham; Junonen και Schuster (2003), αναφέρουν ότι ο μαθητής με εκφοβιστική συμπεριφορά ανήκει στην κατηγορία των «δημοφιλών» μαθητών και απολαμβάνει την αναγνώριση και την αποδοχή από τους συμμαθητές του. Ο Olweus (1993), παρατηρεί ότι οι θύτες και ιδιαίτερα η κατηγορία των αγοριών έχουν μεγαλύτερη σωματική διάπλαση από τα θύματά τους. Παράλληλα, οι θύτες συσχετίζουν την εκφοβιστική συμπεριφορά με την κοινωνική αποδοχή και σε συνδυασμό με την επιθετική τους προδιάθεση και την αδυναμία να ελέγξουν τον εαυτό τους εκδηλώνουν την εν λόγω συμπεριφορά (Bjorkqvist , Ekman , Lagerspetz, 1982). Οι Βίλλη, Γαλάνη, Μπογιατζόγλου (2015), διακρίνουν τους θύτες σ' αυτούς που είναι δημοφιλείς και διακρίνονται για τις κοινωνικές και ακαδημαϊκές τους επιδόσεις , στους θύτες οι οποίοι αναγνωρίζονται από τους συμμαθητές τους εξαιτίας της εκφοβιστικής τους συμπεριφοράς και στους θύτες – θύματα οι οποίοι οδηγούνται στην επιθετική συμπεριφορά καθώς έχουν κακοποιηθεί οι ίδιοι.

Ο Olweus (1993), αναφέρει ότι οι θύτες έχουν συνήθως δυο με τρεις φίλους που τους στηρίζουν ενώ οι Bartini , Pellegrini (2000) όπως αναφέρεται στους Dake ,Price , Telljohann (2003), επισημαίνουν ότι έχουν φίλους που χαρακτηρίζονται από παρόμοια συμπεριφορά. Οι Alexeyer και Beaty (2008), αναφέρουν ότι οι θύτες είναι συνήθως συνομήλικοι των θυμάτων και εκδηλώνουν την εκφοβιστική τους συμπεριφορά σε άτομα που γνωρίζουν. Από έρευνα του Korte (1999) όπως αναφέρεται στους Figula; Harsanyi; Margitics (2012) , φαίνεται ότι τα παιδιά με εκφοβιστική συμπεριφορά δεν νιώθουν ενοχές για τις πράξεις τους ενώ ο Rost (1998) όπως παρατίθεται στους Figula , Harsanyi ,Margitics (2012) , θεωρεί ότι πίσω από την δύναμη που δείχνουν κρύβεται ουσιαστικά ο φόβος τους. Ο Olweus (1993) , παρατηρεί ότι τα παιδιά με εκφοβιστική συμπεριφορά επιθυμούν να κυριαρχούν στους άλλους και ότι αντίθετα με άλλες έρευνες, δεν φαίνεται να διακατέχονται από ανασφάλεια και από χαμηλή αυτοεκτίμηση. Επιπρόσθετα, οι Bosworth; Espelage; Simon (1999), ερμηνεύουν την εκφοβιστική συμπεριφορά ως αποτέλεσμα της παρορμητικότητας των συναισθημάτων

κατάθλιψης και της ανάγκης των θυτών να γίνουν αποδεκτοί ενώ αναφέρουν ότι οι θύτες συνηθίζουν να εκδηλώνουν την εν λόγω συμπεριφορά τους σε χώρους που δεν γίνονται αντιληπτοί, όπως είναι η τουαλέτα.

Ο Farrington (1992) όπως αναφέρεται στους Baldry και Farrington (2000) , θεωρεί ότι τα αγόρια θύτες εμφανίζουν μια παραβατική συμπεριφορά ενώ οι Baldry (2003); Baldry και Farrington (1999); Barboza κ.συν. (2009); Bowes κ συν. (2009); Cook κ.συν.(2010); Espelage, Bosworth, και Simon (2000); Espelage και Swearer (2010); Ferguson κ συν..(2009); Conolly, Craig, Jiang και Pepler (2008) όπως αναφέρεται στους Hymel και Swearer (2015), επισημαίνουν ότι το οικογενειακό περιβάλλον του παιδιού συνδέεται με την επιθετική συμπεριφορά. Έτσι , το παιδί που προέρχεται από ένα επιθετικό και προβληματικό περιβάλλον, συνηθίζει να εκδηλώνει μια παρόμοια συμπεριφορά. Οι Dishion και Loeber (1983) , Magnusson κ.συν.(1983) όπως επισημαίνεται στον Olweus (1993) , αναφέρουν ότι το παιδί με επιθετική συμπεριφορά χαρακτηρίζεται και από άλλα προβλήματα , όπως είναι ο αλκοολισμός και άλλες εξαρτήσεις. Τέλος, η έρευνα των Nabuzoka , Smith και Whitney (1992) όπως παρατίθεται στους Alexeyer και Beaty (2008) φανερώνει ότι οι θύτες εκδηλώνουν μεγάλο ποσοστό εκφοβιστικής συμπεριφοράς απέναντι σε άτομα με ειδικές ανάγκες.

2. Συμβόλαιο τιμής

Σύμφωνα με τον Olweus (1993), η διάθεση που έχουν οι εκπαιδευτικοί να κατανοούν το πρόβλημα της εκφοβιστικής συμπεριφοράς , δεν αρκεί για να επέλθει η αλλαγή. Χρειάζεται λοιπόν μια διδακτική στρατηγική , η οποία θα «υποχρεώνει» τόσο τον εκπαιδευτικό όσο και το θύτη να ακολουθήσουν μια συγκεκριμένη συμπεριφορά για ένα χρονικό διάστημα. Μια τέτοια στρατηγική είναι το συμβόλαιο τιμής- συναντίληψης¹ (Στασινός, 2013). Πρόκειται για ένα συμβόλαιο που περιλαμβάνει ουσιαστικά αμοιβαίες υποχωρήσεις τόσο από την πλευρά του εκπαιδευτικού όσο και από την πλευρά του παιδιού με εκφοβιστική συμπεριφορά ώστε μέσα από ένα κλίμα συνεργασίας, κατανόησης και διαλόγου να επέλθει η αναμενόμενη αλλαγή. Παρακάτω ακολουθεί ένα υποθετικό συμβόλαιο τιμής μεταξύ ενός εκπαιδευτικού (κυρία Τ.) και ενός μαθητή με εκφοβιστική συμπεριφορά (Γιάννης), που φοιτά στη Γ τάξη του γυμνασίου. Το παρόν συμβόλαιο αποτελεί μια διδακτική πρακτική για τον περιορισμό του φαινομένου που έχει εφαρμοστεί και συνεχίζει να εφαρμόζεται αποτελεσματικά και από τους δυο συγγράφοντες του άρθρου.

Συμβόλαιο

Μεταξύ της κυρίας Τ. Και του Γιάννη

Σχολικό έτος 2015

20 -12-2015

Το παρόν συμβόλαιο , γίνεται μεταξύ της εκπαιδευτικού , κυρίας Τ. και του μαθητή, Γιάννη. Και οι δυο δηλώνουν υπεύθυνα ότι :

Η κυρία Τ. θα επιθυμούσε ο Γιάννης να :

1. Είναι ευγενικός τόσο στην καθηγήτρια του όσο και στους συμμαθητές του και να μην χρησιμοποιεί προσβλητικούς χαρακτηρισμούς που στεναχωρούν τους άλλους.
2. Κατανοεί ότι όλοι οι άνθρωποι δεν είμαστε ίδιοι και ότι χρειάζεται να σεβόμαστε τη διαφορετικότητα του άλλου και όχι να ασκούμε σωματική και λεκτική βία.
3. Κάθε φορά που νιώθει θυμό να ενημερώνει την κυρία Τ. , προκειμένου να το συζητάνε μεταξύ τους και ο Γιάννης να παίρνει το «διάλειμμα» του στον ειδικά διαμορφωμένο χώρο που έχει δημιουργηθεί από το σχολείο.
4. Συμμετέχει στις ομαδικές δραστηριότητες και στα παιχνίδια ρόλων που βάζει η καθηγήτρια.
5. Συζητάει με την κυρία Τ. για τα προβλήματα που πιθανόν τον απασχολούν γνωρίζοντας ότι η κυρία Τ. νοιάζεται για τον Γιάννη.
6. Ακολουθεί τους κανόνες συμπεριφοράς που έχει θέσει το σχολείο τόσο στην τάξη όσο και στους υπόλοιπους σχολικούς χώρους.
7. Αναγνωρίζει τη λανθασμένη του συμπεριφορά, να ζητάει συγνώμη και να συμμαρφώνεται στους κανόνες συμπεριφοράς.

Ο Γιάννης θα ήθελε η κυρία Τ. να :

1. Είναι δίκαιη και να μην τον τιμωρεί χωρίς να είναι πρώτα σίγουρη γι' αυτόν.
2. Μην τον βάζει συνέχεια σε εργασίες που δεν συμμετέχουν οι φίλοι του.
3. Μην τον στέλνει στον Γυμνασιάρχη κάθε φορά που κάνει ένα «λάθος» αλλά να το συζητάνε μαζί.
4. Αναγνωρίζει , να εκτιμάει και να επιβραβεύει την προσπάθεια του Γιάννη , όσο μικρή και αν είναι αυτή.
5. Μην του κάνει «μάθημα» σωστής συμπεριφοράς μπροστά στους συμμαθητές και στους φίλους του.

6. Μην ενημερώνει τους γονείς του χωρίς να έχει ενημερωθεί ο ίδιος πρώτα.
7. Μην είναι καχύποπτη για την συμπεριφορά του και να τον αφήνει να πηγαίνει στη τουαλέτα όταν της το ζητάει χωρίς τη συνοδεία άλλου καθηγητή.

Και οι δυο συμφωνούν ότι :

1. Οι όροι του συμβολαίου θα τηρηθούν και από τις δυο πλευρές και θα αλλάξουν μόνο έπειτα από συμφωνία μεταξύ της κυρίας Τ. και του Γιάννη.
2. Η μη τήρηση κάποιου όρου στο συμβόλαιο , θα έχει ως συνέπεια: Από την πλευρά του Γιάννη , θα είναι η καθημερινή προφορική εξέταση σε όλα τα μαθήματα για μία σχολική βδομάδα. Από την πλευρά της κα. Τ, θα είναι να τον αφήσει «ελεύθερη ώρα» χωρίς να τον βάλει απουσίες για μία ημέρα.
3. Η επιτυχής διεξαγωγή των όρων για το χρονικό διάστημα του ενός μηνός, θα έχει ως επιβράβευση η κυρία Τ. να ανεβάσει τους βαθμούς του Γιάννη .
4. Οποιαδήποτε διαφωνία προκύψει, θα επιλυθεί ενώπιον της μαμάς του Γιάννη, η οποία θα έχει το ρόλο του μάρτυρα και βρίσκεται μπροστά στην υπογραφή του συμβολαίου , δηλώνοντας υπεύθυνα ότι κατανοεί τους όρους και των δυο πλευρών.

Υπογραφές

Γιάννης

Κυρία Τ.

Μητέρα Γιάννη

3. Αποτίμηση συμβολαίου

Το παραπάνω συμβόλαιο αποτελεί μια διδακτική στρατηγική προκειμένου ο εκπαιδευτικός να συμβάλλει στον περιορισμό της εκφοβιστικής συμπεριφοράς. Στόχος του συμβολαίου είναι να δημιουργηθεί μια σχέση εμπιστοσύνης και ένα κλίμα διαλόγου μεταξύ των εκπαιδευτικών και των μαθητών που εκδηλώνουν εκφοβιστική συμπεριφορά. Η Whiston (2014), επισημαίνει ότι η σχέση εμπιστοσύνης και κατανόησης που μπορεί να δημιουργηθεί μεταξύ του εκπαιδευτικού και του μαθητή με εκφοβιστική συμπεριφορά θα βοηθήσει στον περιορισμό του φαινομένου. Η δημιουργία του συμβολαίου δεν έχει μια τυπική δομή. Ο κάθε εκπαιδευτικός ανάλογα με τη συμπεριφορά που παρουσιάζει ο θύτης μπορεί να διαμορφώσει το δικό του συμβόλαιο. Στο προτεινόμενο συμβόλαιο τιμής και μέσα από το διαρκή παιδαγωγικό διάλογο του εκπαιδευτικού και του μαθητή, ο Γιάννης έμαθε να εμπιστεύεται την κυρία Τ και η μέθοδος αυτή φάνηκε να είναι πολύ αποτελεσματική. Για τον λόγο αυτό ο κάθε εκπαιδευτικός χρειάζεται να είναι διαρκώς σε επαγρύπνηση προκειμένου να αναπτύξει και να εφαρμόσει νέες παιδαγωγικές μεθόδους για τον μετριασμό του σχολικού εκφοβισμού. Ο Scarpaci (2006), προτείνει στους εκπαιδευτικούς τα παιχνίδια ρόλων , ώστε να διδάξουν

στα παιδιά το εν λόγω φαινόμενο. Μέσα από τα παιχνίδια ρόλων, ο μαθητής θα μάθει πώς νιώθουν τα θύματα της εκφοβιστικής συμπεριφοράς προκειμένου να συνειδητοποιήσει τη σοβαρότητα της πράξης του. Οι Kerber και Yoon (2003), προτείνουν την ομαδοσυνεργατική διδασκαλία ως μέσο για να αποτραπεί η περιθωριοποίηση κάποιων μαθητών. Μέσα από τις ομαδικές εργασίες, ο μαθητής θα γνωρίσει τους συμμαθητές του και θα οικειοποιηθεί με έννοιες όπως είναι η συνεργασία, η ευγένεια και ο σεβασμός στη διαφορετικότητα. Παράλληλα, με αυτόν τον τρόπο θα παραγκωνιστεί ο κοινωνικός αποκλεισμός κάποιων μαθητών και θα δημιουργηθούν σχέσεις κατανόησης και συνεργασίας μεταξύ τους. Οι Holt και Keyes (2004), συμβουλεύουν τους εκπαιδευτικούς να διαμορφώσουν ένα θετικό κλίμα στη τάξη, στο οποίο δεν θα επιτρέπεται η επιθετικότητα και επισημαίνουν ότι οι δάσκαλοι οφείλουν να συμπεριφέρονται με ευγένεια στους θύτες προκειμένου να μην τους ενισχύουν την επιθετική τους συμπεριφορά. Έτσι μέσα σ' ένα κλίμα αποδοχής, ο μαθητής θα αντιληφθεί άμεσα ότι τόσο στην τάξη όσο και στους υπόλοιπους σχολικούς χώρους, δεν επιτρέπεται οποιαδήποτε μορφή βίας. Σταδιακά ο μαθητής θα περιορίσει την επιθετική συμπεριφορά του. Ο Scarpaci (2006), προτείνει στους εκπαιδευτικούς να βρουν εναλλακτικές μορφές εκτόνωσης του θυμού, γι' αυτό και μέσα από τον διαμορφωμένο σχολικό χώρο, ο μαθητής θα παίρνει ένα «διάλειμμα» κάθε φορά που νιώθει έντονα συναισθήματα θυμού. Με αυτόν τον τρόπο ο μαθητής θα εκτονώνεται και θα επιστρέφει ήρεμος στην τάξη του. Τέλος, μέσα από τη τήρηση των όρων του συμβολαίου ο μαθητής θα μάθει να υπακούει σε κανονισμούς και να συμμορφώνεται με αυτούς.

Συμπεράσματα

Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού είναι πολύπλοκο. Χρειάζεται ορθή επιμόρφωση από τους εκπαιδευτικούς (Scarpaci, 2006; Whinston, 2014) προκειμένου να αναγνωρίζονται οι θύτες και να λαμβάνονται τα κατάλληλα μέτρα για τον περιορισμό της συμπεριφοράς τους. Η συνεργασία και η επικοινωνία του εκπαιδευτικού με το θύτη αφενός και η ξεκάθαρη τοποθέτηση του εκπαιδευτικού ενάντια στη βία αφετέρου, συμβάλλουν σημαντικά στον περιορισμό του φαινομένου (Huising; Lindenberg; Sainio; Salmivalli και Veenstra, 2014). Το συμβόλαιο τιμής (Στασινός, 2013), αποτελεί μια βοηθητική διδακτική στρατηγική προς την πορεία αυτή.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Αμπλά, Μ., Δαβράζος, Γ., Διαμαντοπούλου, Α. & Μασσαρά, Β. (2015). *Σχεδιασμός και Εφαρμογή Διδακτικών Δραστηριοτήτων για την πρόληψη του φαινομένου του Διαδικτυακού Εκφοβισμού*. Νέος Παιδαγωγός, 4-7.
- Antonopoulos, D. (2015). Teachers' Perceptions of Bullies and Bullying Behavior. OISE University of Toronto, 7-8.

- Astor, R. A., Guerra, N., & Van Acker, R. (2010). How can we improve school safety research? *Educational researcher*, 39(1), 69-78.
- Baldry, A. C., & Farrington, D. P. (2000). Bullies and delinquents: Personal characteristics and parental styles. *Journal of community & applied social psychology*, 10(1), 17-31.
- Beaty, L. A., & Alexeyev, E. B. (2008). The problem of school bullies: What the research tells us. *ADOLESCENCE-SAN DIEGO*-, 43(169), 1.
- Bosworth, K., Espelage, D. L., & Simon, T. R. (1999). Factors associated with bullying behavior in middle school students. *The journal of early adolescence*, 19(3), 341-362.
- Bully, W. D. K. Types of bullying. Ανακτήθηκε 20 Ιουλίου 2015 από :
<http://www.mentalhealthforall.com/sites/default/files/Bullying.pdf>.
- Coolidge, F. L., Den Boer, J. W., & Segal, D. L. (2004). Personality and neuropsychological correlates of bullying behavior. *Personality and Individual Differences*, 36(7), 1559-1569.
- Dake, J. A., Price, J. H., & Telljohann, S. K. (2003). The nature and extent of bullying at school. *Journal of school health*, 73(5), 173-180.
- EKMAN, K., & LAGERSPETZ, K. (1982). Bullies and victims: Their ego picture, ideal ego picture and normative ego picture. *Scandinavian Journal of Psychology*, 23, 307-313.
- Eslea, M., & Rees, J. (2001). At what age are children most likely to be bullied at school? *Aggressive Behavior*, 27(6), 419-429.
- Figula, E., Margitics, F., & Harsányi, Á. P. (2012). The Characteristics of Students who Become Bullies through School Bullying. *Journal of Preschool and Elementary School Education*, 2, 49-67.
- Haynie, D. L., Nansel, T., Eitel, P., Crump, A. D., Saylor, K., Yu, K., & Simons-Morton, B. (2001). Bullies, victims, and bully/victims: Distinct groups of at-risk youth. *The Journal of Early Adolescence*, 21(1), 29-49.
- Holt, M. K., & Keyes, M. A. (2004). Teachers' attitudes toward bullying. *Bullying in American schools: A social-ecological perspective on prevention and intervention*, 121-139.
- Ireland, J. L., Archer, J., & Power, C. L. (2007). Characteristics of male and female prisoners involved in bullying behavior. *Aggressive Behavior*, 33(3), 220-229.
- Juvonen, J., & Graham, S. (2014). Bullying in schools: The power of bullies and the plight of victims. *Annual review of psychology*, 65, 159-185.
- Juvonen, J., Graham, S., & Schuster, M. A. (2003). Bullying among young adolescents: The strong, the weak, and the troubled. *Pediatrics*, 112(6), 1231-1237.

- Martin Herbert (1996) (Επιμ. Α. Καλαντζή-Αζίζι). Ψυχολογικά προβλήματα εφηβικής ηλικίας (γ έκδοση). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μπογιατζόγλου, Ν., Βίλλη, Μ., & Γαλάνη, Α. (2015). *Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού και προγράμματα πρόληψης του. E- journal science & Technology.* (2), 7.
- Nassem, E., & Harris, A. (2015). Why do children bully? *School Leadership Today*, 6(5), 68-73.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do.* Oxford: Blackwell.
- Rivers, I., & Smith, P. K. (1994). Types of bullying behavior and their correlates. *aggressive Behavior*, 20(5), 359-368.
- Scarpaci, R. T. (2006). Bullying Effective Strategies for its Prevention: Put a Halt to the Name-Calling, Teasing, Poking, and Shoving, and Make Way for Learning. *Kappa Delta Pi Record*, 42(4), 170-174.
- Smith, P. K., & Shu, S. (2000). What good schools can do about bullying findings from a survey in English schools after a decade of research and action. *Childhood*, 7(2), 193-212.
- Smith, P. K., Talamelli, L., Cowie, H., Naylor, P., & Chauhan, P. (2004). Profiles of non-victims, escaped victims, continuing victims and new victims of school bullying. *British journal of educational psychology*, 74(4), 565-581.
- Στασινός, Π., Δ. (2013). *Η Ειδική Εκπαίδευση 2020. Για μια συμπεριληπτική ή ολική εκπαίδευση στο νέο-ψηφιακό σχολείο με ψηφιακούς πρωταθλητές.* Αθήνα: Παπαζήση.
- Swearer, S. M., & Hymel, S. (2015). Understanding the psychology of bullying: Moving toward a social-ecological diathesis–stress model. *American Psychologist*, 70(4), 344.
- Yoon, J., & Kerber, K. (2003). Bullying: Elementary teachers' attitudes and intervention strategies. *Research in Education*, 69(1), 27-35.
- Veenstra, R., Lindenberg, S., Huitsing, G., Sainio, M., & Salmivalli, C. (2014). The role of teachers in bullying: The relation between antibullying attitudes, efficacy, and efforts to reduce bullying. *Journal of Educational Psychology*, 106(4), 1135.
- Whitson, S. (2014). *8 Keys to End Bullying: Strategies for Parents & Schools (8 Keys to Mental Health).* WW Norton & Company.